

הרב יוסף אלנקוה

האבנים המקראיות

גל ועד לעילוי נשמת
ידיד נפש
הקדוש אפרים איובי הי"ד

הרבה זברים יפים ברא הקדוש-ברוך-הוא בעולמו, וביניהם ברא את האבן. אמנם, האבן דוממת היא ואין לה קול וביטוי, אך מסתבר, שאבנים רבות ומיוחדות נזכרו במקרא, ומן הראוי לסקרם - ברובם לפחות - בסקירה אחת מקפת. ומה טעם בחרתי לעסוק באבן המקראית? בארץ-ישראל נתגדלנו והשתעשענו על ברכי האבנים; ראינו את אבני הארץ חוברות אישה אל רעותה בבניין ובתקומה; גדלנו מעט וזכינו לראות בשחרור האבנים המיוחדות, אבני הלבבות - אבני הכותל המערבי. ועתה, בצוק העתים, ראינו איך אבני הלבבות והבניין נהפכו לרועץ, לאבני משחית. ראינו, את בני-העוולה, מניפים ביד זדונית את האבן על-מנת לפגוע, לשבש את הדרכים, וחלילה גם להרוג.

ובהיותנו עומדים "בתקופת האבן", אשר פשטה ולבשה צורות משחית אחרות, אשר שפכה דמים הרבה ודמים בדמים נגעו, אמרתי: "והיו האבנים האלה לזיכרון" - אעלה על ספר את סיפור האבנים, והמה אבני הקודש תשתפכנה בתחנונים ובסליחות לפני אבינו שבמרומים לבטל מעלינו את רוע-הגזירה, להפוך לנו את הקללה לברכה; ואבן מאסו הבונים, היא אשר היתה לראש-פנה, להרים את קרן ישראל בבנין האומה. ואדרבה, תפול עליהם - על משנאינו - אימתה ופחד, בגדול זרועך ידמו כאבן.

זו אבן זדונם, אבן משחיתם, אשר תיהפך להם כנגד פניהם; ולנו תהא אבן הבנין לאבן של שמחה, אבן יקרה, אבן חן, וכמאמר הנביא "הנה אנכי מרביץ בפיך בפיך אבניך, ויסדתיך בספירים, ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח, וכל גבולך לאבני חפץ" - אלו אבנים טובות, שעתיד הקדוש-ברוך-הוא להביא לישראל.

אבן השתיה

האבן הראשה הלא היא אבן הבראשית "אבן השתיה", שממנה הושתת כל העולם כולו. וכך שנינו במסכת יומא בפרק החמישי (נג,ב):
אבן היתה שם מימות נביאים ראשונים, ושתייה היתה נקראת.
ושם (נד) אמרה הגמרא: "שממנה הושתת העולם" (וכן הוא שם בתוספתא פ"ב). והמהרש"א העיר למדרשות הרומזים לעניין זה, "זכתיב והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלקים." ונתכוון בזה לדברי הילקוט פרשת

ויצא (קז):

ויקח את האבן אשר שם מראשותיו... לפיכך נקראת אבן שתיה, ששם הוא טבור הארץ, ומשם נמתחת כל הארץ ועליה היכל עומד. על לשון המשנה העיר רבנו יוסף חיים, בפירושו בן-יהודי:
 "היתה שם מימות נביאים ראשונים" - פירוש ודאי היתה שם מששת ימי בראשית, אך לא נודעת לנו אלא מימות נביאים ראשונים, בימי דוד ושמואל, שהודיעו לנו ברוח הקודש שזו היא אבן השתיה. ועל לשון המשנה שם, שהיתה האבן גבוהה מן הארץ שלוש אצבעות, כתב: להורות דעל שלשה דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים.

על משמעות הדבר, שמאבן זו הושתת העולם כולו, כתוב בפירוש ענף-יוסף על עין-יעקב שם:

כי כל החיות של כל העולם הזה, וכל הברכות והשפעות הטוב והמטיב לכל - הכל יורד תחלה לשם, ומשם מתחלק לכל יושב הארץ, כי שם נקרא לב הארץ, בסוד הכתוב "דברו על לב ירושלים". וכמו שבאדם כל הכוח מן המאכלים בא תחילה אל הלב, שהוא מלך בכל האברים שבגוף, והלב לוקח לעצמו הזך והנקי, ואחר-כך שולח ממנו כוח לכל האברים דרך מעברי הורידין, כנודע בספרי החכמה, כן כל השפעות החיות היורד מן השמים לארץ, יורד תחילה אל נקודה אמצעית הלזו, הנקראת לב הארץ, ומשם יתחלק השפע לכל האברים, ועל כן נקרא שער השמים.

ושם נקרא "נשקי ארעא ורקיע אחדדי" - נושקים השמים והארץ זה לזה - כי תחילה עולים דרך שם כל התפילות ותחנונים ושבח השם יתברך ויחודי שמותיו יתברך... ועל-ידי זה מתעורר כנגדו... להיות יורד כל שפע טוב וברכה ורחמים וחיים.

ומכאן למדים אנו, כי יסוד הבריאה זוהי אבן השתיה, אשר שלושה הם יסודותיה - התורה, העבודה וגמילות-חסדים. אבן זו, במקום ההיכל, ומשם עולות התפילות לשער השמים. והשמים מורידים את טלם והשפעתם לכל העולם כולו.

אבן של יעקב אבינו

וכאמור, אבן השתיה זוהי האבן אשר שם אותה יעקב אבינו למראשותיו וישם אותה מצבה. וכבר הורונו חז"ל במדרשיהם, כי אבן זו היתה כלולה משתים-עשרה אבנים. וזהו אומרם:

"ויקח מאבני המקום" - רבי יהודה אומר: שתיים עשרה אבנים נטל. כך גזר הקדוש ברוך הוא, שהוא מעמיד שנים עשר שבטים (ב"ר סח, יא).

ושוב מצינו אותם שתיים עשרה אבנים במזבחו של יהושע: ויאמר ה' אל יהושע... קחו לכם מן העם שנים עשר אנשים, איש

אחד איש אחד משבט, וצוו אותם לאמור שאו לכם מזה ... שתיים
 עשרה אבנים (יהושע ד).
 ואף אליהו הנביא דרך בדרך זו:
 ויקח אליהו שתיים עשרה אבנים כמספר בני יעקב (מלכים א יח).
 ובפרקי דרבי אליעזר פל"ה נאמר, ששתיים עשרה האבנים שנטל יעקב אבינו,
 הם מאבני המזבח שנעקד עליהם אביו יצחק.
 והנה, מעניינת היא העובדה, שיעקב אבינו, הלוקח את שתיים עשרה
 האבנים, התקיף את תפילת ערבית, ואליהו בהר הכרמל נענה בתפילת
 המנחה, ושם הקים את מזבח שתיים עשרה האבנים.

אבני מליצה

אבן אברהם אבינו

הגמרא מספרת לנו במסכת בבא בתרא (טז, ב):
 "רבי שמעון בן יוסי אומר: אבן טובה היתה תלויה בצוארו של
 אברהם אבינו, שכל חולה הרואה אותו, מיד מתרפא. ובשעה
 שנפטר אברהם אבינו מן העולם, תלאה הקדוש ברוך הוא בגלגל
 החמה.
 ועל כך אמרו המפרשים, שזהו לשון מליצה, והאבן היא ביטוי לחכמתו
 הנפלאה וקדושתו של אברהם אבינו, אשר עצם ההסתכלות וההתבוננות
 בו השפיעה סגולת רפואה לחולים. ומשנפטר אברהם אבינו, נקבעה אבן
 זו בחמה, ועליה נאמר "שמש צדקה מרפא בכנפיה".
 ולעומת האבן הטובה של אברהם אבינו, שאזכה וזיכה את הרבים, מצינו
 בגמרא סוטה (מז, א):
 אבן שואבת תלה לו לחטאת ירבעם, והעמידה בין שמים לארץ.
 אבן שואבת, שפירשו המפרשים שהריהי אבן המגנט, ובאמצעותה תלה
 גיחזי את חטאת ירבעם, וגרם לאנשים להאמין ולעבוד עבודה זרה. ובדעה
 אחרת בגמרא נאמר, שהשתמש באבן של כשפים להטעותם.
 ומכל מקום שתי אבנים, שתי חכמות: חכמה להטיב ולהועיל - אבן של
 אברהם אבינו; ואבן לרעה - להטות לעבודה זרה, חלילה וחס.

האבן של משה רבינו

כאשר בא עמלק להלחם בישראל, ומשה ניצב על ראש הגבעה, נאמר:
 והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל ... וידי משה כבדים ויקחו
 אבן וישימו תחתיו וישב עליה.
 ובמדרש (ילקוט בשלח יז) שאלו:
 וכי לא היה לו למשה כר או כסת לישיב עליה?
 אלא, כך אמר משה: הואיל וישראל שרויין בצער, אף אני אהיה
 עמהן בצער.

שמא יאמר אדם מי מעיד בו?
 אבני ביתו של אדם מעידין בו, שנאמר "כי אבן מקיר תזעק".
 ובד-בבד עם לשון של צער אמרו:
 ויקחו אבן - אלו מעשי אבות,
 וישב עליה - אלו מעשה אמהות.
 כיון שרצה משה שינצחו ישראל, ביקש לעורר רחמי אבות וזכות אמהות.
 האבן זהו מעשיהם של האבות, אשר הם אבני איתן, איתנו של עולם,
 ומכאן "ותשב באיתן קשתו ... מידי אביר יעקב, משם רועה אבן ישראל".
 זוהי המלכות, הנקראת אבני ישראל.

אבן מאסו הבונים

דוד המלך בתהילותיו אמר:

אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה.

ופירש מצודת-דוד: "אבן מאסו - כי הייתי אני דוד כמו האבן אשר מאסו
 הבונים לתתו בבניין. עתה אני אבן הניתן בראש הזויות". והן כך מצינו
 לשמואל הנביא בבואו לבית-לחם, למשפחת ישי בית הלחמי, ויחפש את
 אשר אמר לו ה' "כי ראיתי בבניו לי מלך" (שמו"א טז, ב). "ויעבר ישי
 את שבעת בניו לפני שמואל, ויאמר שמואל אל ישי: לא בחר ה' באלה."
 ורק לבסוף, כאשר הפציר שמואל בישי שלח להביא לפניו את דוד: "וישלח
 ויביאהו, והוא אדמוני עם יפה עינים וטוב רואי, ויאמר ה': קום משחהו,
 כי זה הוא." האבן אשר מאסוהו הבונים, ולא האמין אביו כי הוא זה,
 היתה לראש פנה, ראש מלכות ישראל, ועד הנה דוד מלך ישראל חי וקיים.
 ודוד, אשר כמדתו נהג, יצא להלחם בגלית, אשר בא לחרף מערכות
 אלקים. ולמול בגדי השריון והקרב אשר לגלית
 ויקח מקלו בידו ויבחר לו חמשה חלוקי אבנים מן הנחל (שמו"א
 יז, מ).

אמר דוד ליקח חמשה חלוקי אבנים כנגד חמשה חומשי תורה, כי הערל
 בא בחרב ובחנית ובכידון "ואנכי בא אליך בשם ה' צבאות אלקי מערכות
 ישראל".

ובילקוט אמרו, כי האבנים היו מתלקטות מאליהן, בדיוק כפי שמצינו
 באבני המקום של יעקב אבינו, שהתלקטו, וכל אחת אמרה עלי יניח צדיק
 את ראשו.

ובגמרא (פסחים קיט) אמרו:

אמר רבי שמואל בר נחמני, אמר רבי יונתן:

אודך כי עניתני - אמר דוד,

אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה - אמר ישי.

וכאשר פירש"י: "אבן - כלומר דוד, שמימיו רועה צאן היה, ונעשה ראש."

ושוב, במדרש שוחר-טוב (תהילים מזמור קיח) דרשו:

"אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה" - אברהם יצא ממנו ישמעאל, וכן בני קטורה. יצחק יצא ממנו פסולת - עשיו וכל אלופים. אבל יעקב העמיד שנים עשר שבטים, וכולם שלמים להקב"ה, שנאמר "כולנו בני איש אחד נחנו, כנים אנחנו"; ואומר: "כולך יפה רעיתי". הרי דווקא יעקב נקרא אבן מאסו הבונים - "שנמאס מעשיו ומלבן וכל ימיו היו מכאובים" (פירוש מהר"י הכהן). ואף דוד נקרא אבן מאסו הבונים, ושניהם גם יחד נתלכדו באבני המקום.

אבני המקדש

אמר החכם מכל אדם בספרו קהלת:

עת להשליך אבנים ועת כנוס אבנים.

כיון שחטאו ישראל ועזבו את תורת השם, אבדה הארץ, והשליך הקדוש ברוך הוא את חמתו בעצים ובאבנים. וזהו "עת להשליך אבנים". ובענין אחר אמרו בילקוט (קהלת ג):

עת להשליך אבנים - וישלך מידינו את הלוחות, אלו לוחות האבן, לוחות הברית.

ומהו עת כנוס אבנים? הנני יסד בציון אבן - בניית ציון ביסודותיה. אכן, חורבן הבית הוא המקרא המפורש במגילת איכה "תשתפכנה אבני קודש בראש כל חוצות".

ואולם על אבן אחת פלאית ומיוחדת מצינו לחז"ל בדרשותיהם. וכך היא בשיר השירים רבה פרשה א:

"חזית איש מהיר במלאכתו" - זה רבי חנינא.

אמרו: פעם אחת ראה אנשי עירו מעלים עולות ושלמים, אמר: כולם מעלים שלמים לירושלים, ואני איני מעלה כלום, מה אעשה? מיד יצא למדברה של עירו, בחורבה של עירו, ומצא שם אבן אחת. יצא וסירקה וסתתה וכרכמה, אמר: הרי עלי להעלותה לירושלים. בקש לשכור לו פועלים, אמר להם: מעלים לי אתם את האבן הזאת לירושלים?

אמרו לו: תן לנו שכרך מאה זהובים, ואנו מעלים לך את אבנד לירושלים.

אמר להם: וכי מנין לי מאה זהובים או חמישים לתת לכם? ולא מצא לשעה. מיד הלכו להם.

מיד זימן לו הקדוש ברוך הוא חמשה מלאכים בדמות אדם.

אמרו לו: רבי, תן לנו חמשה סלעים, ואנו מעלים אבנד לירושלים, ובלבד שתתן ידך עמנו.

ונתן ידו עמהם, ונמצאו עומדים בירושלים.

ביקש ליתן להם שכרם, ולא מצאן.

בא המעשה ללשכת הגזית, אמרו לו: דומה רבינו שמלאכי השרת העלו לך את האבן לירושלים.

מיד נתן לחכמים אותו השכר שהשכיר עם המלאכים. מופלא המעשה. קדוש וטהור הוא רבי חנינא בן דוסא ביראתו ובחכמתו, והרבה יש לנו ללמוד ולדרוש באותו המעשה. מעות להביא עולות ושלמים לא היו לו, אך במו ידיו סתת אבן למקדש, בבחינת אבני המזבח אשר הן "אבנים שלמות" - אין לך אבן מושלמת יותר מאבן של מקדש.

וממוצא דבר למדנו, שגם בשעת הנס צריך האדם להיות שותף - "ובלבד שתתן ידך עמנו". ובמקום דנשקי ארעא ורקיעא אהדדי, שם העלו יחדיו את האבן - רבי חנינא אשר בארץ, ומלאכי השרת משמי מרום.

ודוקא האבן הפשוטה, אשר מצאה "במדברה של עירו, בחורבה של עירו", היא האבן המיוחדת אשר הללוה בלשכת הגזית, ועליה אנו אומרים גם כן "אבן מאסו הבונים היתה לראש פנה". והמקום הוא בית אלקים ושער השמים, אשר בו נאמר על יעקב אבינו "וילך שם". ולא רצה רבי חנינא להלין שכר פועלים, בוודאי לא באותו המקום ובאותו העניין הקדוש. ועם שפסקו לו להלכה, שזו מתנה מן השמים, מיד נתן לחכמים את שכר העבודה. אלו הם אבני הלבבות אשר עליהן אמר מוהר"ר הרב צבי יהודה הכהן קוק ז"ע"א:

יש אבנים ויש אבנים. יש אבני דומה, ויש אבנים - לבבות!

ואם אמנם חרב הבית, נותרה במקדש אבן השתיה, ובלבבות נקבעה אבן הזיכרון. ועל כן תקנה ומנהג הם (שו"ע או"ח סי' תקנה - בהלכות תשעה באב):

ויש מי שנוהג לשכב בליל תשעה באב מוטה על הארץ, ומשים אבן תחת ראשו.

זו האבן המזכרת את ימי אהבת הנעורים בבנין הקודש והמקדש.

אבני מקדש מעט

משחרב בית מקדשנו ונוטל כבוד מבית חיינו, נקבעו לנו בתי כנסיות אשר המה "מקדשי מעט". מסורות מופלאות יש כיצד נקשרו בתי כנסיות אלו עם בית המקדש. בית הכנסת באי ג'רבה שבטוניס נקרא "לג'ריבה", ובו, ע"פ מסורת עתיקה נקבעה אבן שהביאה מירושלים הגולים מירושלים. גם לבית הכנסת "אלטנוי" שבעיר פראג הובאה מירושלים אבן, עם החורבן. על פי המסורת נקרא בית הכנסת כך, משום שאבן זו נקבעה בו על-תנאי. בקוצ'ין שבהודו יש בית כנסת הנקרא "אהל מועד" (בית הכנסת בישוב נבטים נבנה כדוגמתו, בהתאם לתכנונו של ידידי, האדריכל גרשון שבת). אבניו הונחו באופן שניתן יהיה לפרק אותן ולהעלותן בביאת הגואל.

יתכן שעוד בתי כנסת רבים בקהילות שונות נקשרו ונקבעו בקשר ובחותם של דורות עם בית-המקדש. עתידים בתי כנסיות ובתי מדרשות שבחוצה-לארץ להיקבע בארץ-ישראל. יבואו אבני גלויות ויהיו לאבני הגאולות. ובימינו, זכינו ובעינינו ראינו כיצד אבני הגלויות הולכים ונקבצים בגאולה

שלמה בתחיית האומה. ומתפללים אנו ונושאים עין - "אשא עיני אל ההרים"
- בתפילה ובתחנון, כי אבני היסודות, אבני הבניין והתקומה, יעלו על
מזבחי לרצון. ואם בנו אין כח לשאת את האבן, יבואו מיכאל וגבריאל
לעזרת ישראל, ותהא לנו זו האבן לאבן פינה בבניין ההרואל, בביאת הגואל
במהרה בימינו, אמן ואמן.